

بسمه تعالی

تأثیر نماز بر رشد باطنی از دیدگاه روایات

فاطمه زرگر شوشتری^۱

چکیده

انسان ها برای رسیدن به کمال باید مراحل را طی کنند که یکی از آن ها رشد باطنی می باشد . رشد باطنی در لغت به معنای هدایت پنهان و در اصطلاح به معنای استواری در کار بطور حقیقی است . رشد باطنی برای رسیدن به کمال مطلوب لازمه زندگی همه انسانهاست و آدمی باید در پی انجام اعمالی باشد که او را در رسیدن به این هدف بزرگ یاری کنند. رشد باطنی می تواند از آدمی موجودی بسازد که به طور عام به مقام خلیفه الهی دست یابد و به طور خاص خلیل الله و کلیم الله و حبیب الله شود و تارسیدن به عرش الهی بیش از چند گام فاصله نداشته باشد. یکی از اعمالی که انسان را در رسیدن به این کمال مطلوب و رشد باطنی یاری می دهد نماز است. هدف از این پژوهش آشنایی با تأثیر نماز بر رشد باطنی فرد ، خانواده و اجتماع از دیدگاه روایات می باشد. در نگارش این مقاله از روش توصیفی استفاده شده است . با مطالعه مقاله پیش رو می توان به این نتیجه رسید که هر فرد می تواند با خواندن نماز حقیقی که در راس فروع دین است رشد باطنی یا همان معنویت را در خودش بالا برده و آن را به دیگران و اول از همه به خانواده و سپس به جامعه سرایت دهد .

واژگان کلیدی : رشد باطنی، معنویت، نماز.

^۱ سطح دو ، مدرسه علمیه فاطمه معصومه علیها السلام ، www.kzn.mkh@gmail.com

مقدمه

انسان‌ها برای رسیدن به کمال باید مراحل راطی کنند که یکی از آن‌ها رشد باطنی می‌باشد. رشد باطنی در لغت به معنای هدایت پنهان و در اصطلاح به معنای استواری در کار به طور حقیقی است. رشد باطنی برای رسیدن به کمال مطلوب لازمه زندگی همه انسان‌هاست و آدمی باید در پی انجام اعمالی باشد که او را در رسیدن به این هدف بزرگ یاری کنند. رشد باطنی می‌تواند از آدمی موجودی بسازد که به طور عام به مقام خلیفه الهی دست یابد و به طور خاص خلیل الله و کلیم الله و حبیب الله شود و تارسیدن به عرش الهی بیش از چند گام فاصله نداشته باشد.

یکی از اعمالی که انسان را در رسیدن به این کمال مطلوب و رشد باطنی یاری می‌دهد، نماز است. حال این پرسش مطرح است که: نماز چه تاثیری بر رشد باطنی دارد؟ انسان به طور فطری کمال‌گراست و راهی راجستجو می‌کند که به مقصود خود برسد. رشد باطنی باعث می‌شود تا نیل به این هدف آسان‌تر باشد. برای به دست آوردن رشد باطنی باید اعمالی انجام دهد که مهم‌ترین آن‌ها نماز است. با انجام فریضه الهی نماز آثار و برکات زیادی در زندگی و اجتماع پدیدار می‌شود که قابل انکار نیست.

در کتب و مقالات زیادی انواع آثار نماز بر زندگی و جامعه بررسی شده ولی در مورد آثار نماز بر رشد باطنی کمتر سخن گفته شده است.

کتاب ۱۱۴ نکته درباره نماز (آقای محسن قرائتی) سال چاپ ۱۳۹۸ نویسنده محترم در این کتاب نکاتی درباره نماز ذکر نموده است که در میان آن‌ها احادیثی در مورد نماز به چشم می‌خورد ولی درباره رشد باطنی مطلب زیادی موجود نیست؛ همچنین مقاله آثار معنوی نماز (دکتر محسن میرباقری) ۱۴۰۰ به اهمیت نماز، آثار نماز در قرآن و روایات و اینکه چگونه نماز موجب طهارت قلب و پاک شدن از ذائل اخلاقی می‌شود به بحث و گفتگویی پردازد.

اهداف این مقاله :

- تاثیر نماز بر رشد باطنی فرد از دیدگاه روایات
- تاثیر نماز بر رشد باطنی خانواده از دیدگاه روایات
- تاثیر نماز بر رشد باطنی اجتماع از دیدگاه روایات

۱. ارزش و جایگاه نماز

نماز در مکتب انسان سازی اسلام از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده و در بالاترین درجه و مرتب از تعالیم دینی قرار دارد و از چنان ارزشی برخوردار است که سایر ارزش های دینی در عرض آن قرار نمی گیرند. اگر درک و معرفت به ارزش نماز حاصل گردد هرگز در آن کوتاهی نکرده و یا آن را ترک نخواهد نمود. در روایتی از امام صادق علیه السلام چنین آمده است که هر کس به نماز ایستد رحمت الهی از آسمان بر او نازل می شود و فرشتگان اطراف او را احاطه می کنند و فرشته ای گوید اگر این نمازگزار ارزش نماز را میدانست هیچگاه از نماز منصرف نمی شد.^۱ و یا امام علی علیه السلام در حدیثی می فرماید: اوصیکم بالصلاه التي هي عمود الدين وقوام الاسلام فلا تخلفوا عنها. شما را سفارش می کنم به نمازی که ستون دین و قوام اسلام است پس از نماز غافل نشوید^۲

فلسفه نماز حضور در پیشگاه ربوبی و اظهار بندگی و عبودیت و اقرار به ربوبیت پروردگار و جاودانگی بر آن ذاتی است که موجب می شود بنده در به اصلاح و سعادت خویش برآید و به کمال انسانی خود دست یابد انسان در حال نماز در محضر خدا و به یاد خداست و همین حالت او را از معاصی باز داشته و از همه تباهی ها و تاریکی ها او را مانع می شود^۴

نماز علاوه بر صورت و ظاهر دارای سیرت و باطن نیز هست یعنی حقیقت نماز بسی گسترده تر از تصور عده ای است که آن را در حرکات ظاهری محدود دانسته و به همان هیئت سوری تمسک و تشبث جسته اند. آثار نماز به حقیقت و روح آن پیوند و گره خورده است و برای دسترسی و وصول به آن فواید و آثار چاره ای جز نفوذ به باطن و قیام به حقیقت آن نیست اما اینکه حقیقت و باطن نماز چیست گفته شد که حضور قلب، فهم معنای اذکار، تعظیم در مقابل

^۱ کلینی، اصول کافی، ج ۳، ص ۲۶۵

^۲ محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۱۷۲

^۳ نقش نماز در شخصیت جوانان، خلیلی، ص ۱۳۸

^۴ همان، ص ۱۱۳

عظمت الهی و هیبت و عزت آن ذات ربوبی، رجا و امیدواری از ذات او، اعتراف و اقرا به بی مقداری و ناچیز بودن خویش، از معانی باطنیه و مفاهیم کامله نماز است.^۱

چنانچه از امام رضا علیه السلام در این باره سوال شد فرمودند علت تشریع نماز این است که توجه و اقرار به ربوبیت پروردگار است و مبارزه با شکوه پرستی و قیام در پیشگاه خداوند در نهایت خضوع و نهایت تواضع و اعتراف به گناهان و تقاضای بخشش از معاصی گذشته و تعظیم پروردگار.^۲

در سیره سید الساجدین امام زین العابدین علیه السلام آورده اند که ابو حمزه ثمالی گوید امام علیه السلام را دیدم که نماز می گزارد و ردای مبارکش از کتف او افتاد و درست نکرد تا از نماز فارغ شد من آن را به حضرت عرض کردم فرمودند آیا میدانی در خدمت که بودم به درستی که نماز به درجه قبول نمی رسد مگر به قدری که دل متوجه او باشد^۳

بنابراین روایت نماز بدون خلوص و حضور اگرچه مقبول حق است و از حیث فقهی رفع تکلیف می کند ولی چنین نمازی محرک انسان در طریق وصول و مسیر عروج نیست یعنی اگر کسی نماز بدون حضور قلب اقامه کند به تکلیف خود عامل بوده و به همین جهت عقاب و عذاب تارک الصلاة بر او مترتب نیست و به همین دلیل به حکم فقهی مهر صحت برو میخورد ولیکن اثر چنین نمازی به همین مقدار است که فارق میان او و تارک الصلاة است.^۴

۲. آثار اقامه نماز بر رشد باطنی فرد از دیدگاه روایات

۲-۱: آثار جسمانی

الف) بهداشت عمومی بدن

می دانیم که صحت نماز مشروط به پاک نگه داشتن بدن، لباس، جای نماز و پرهیز از نجاست هاست که موجب زدودن میکروب ها و آلودگی ها از محیط زندگی و حفظ بهداشت جسمانی

۱. نراقی، معراج السعاده، ص ۶۶۶

۲. حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۴

۳. خلیلی، نقش نماز در شخصیت جوانان، ص ۳۸

۴. نراقی، معراج السعاده صفحه ۶۶۸

۵. خلیلی، نقش نماز در شخصیت جوانان، ص ۴۲

است. غسل شستشوی عمومی بدن و یک تنظیف کامل است اما تنها یک تطهیر جسمانی نیست بلکه چون به عنوان یک تکلیف مذهبی و برای نزدیکی به خدا صورت می گیرد آثار روحی و معنوی بسیاری بر آن مترتب است. آماده شدن برای اقامه نماز با وضو آغاز می شود اما قبل از آن که اعمال وضو با نظم خاص خود اجرا شود پاک کردن اعضا و حذف موانع از آنها لازم است به این ترتیب اعمال وضو بر اندام های عاری از آلودگی انجام خواهد شد وضو سمبل طهارت عمومی بدن موجب نشاط و سلامت است و مانند غسل دارای آثار روحی و معنوی است و در پیشگیری و درمان بیماری های جسمی و روانی اثر دارد چون اسلام شخص مسلمان را موظف می کند که روزی پنج نوبت نماز بخواند و با هر نماز طهارت های قبلی را طبق دستور رعایت میکند در حقیقت رعایت همیشگی بهداشت را واجب شمرده و نمازگزار را به رعایت کامل آن موظف کرده است و به این ترتیب طهارت جسم و روح را به هم پیوند داده است است.^۱

ب) سلامت تغذیه

نمازگزار مسلمان حق ندارد از غذاها و نوشیدنی های حرام استفاده کند خوردن و نوشیدن غذاها و نوشیدنی هایی که نجس شده باشد حرام است یعنی علاوه بر آشکار تن ، جسم مسلمان نیز باید از نجاست های بیرونی محافظت گردد. همچنین باید از خوراکی ها و نوشیدنی هایی مانند گوشت خوک و مشروبات الکلی که ذاتاً حرام است بپرهیزد در نتیجه نماز نمازگزار را از بیماریها و پیامدهای سوء اینگونه تغذیه ها مصون می دارد نمازگزار باید از خوردن لقمه حرام نیز بپرهیزد لقمه حرام آثار نامطلوب روحی و اجتماعی بر جای می گذارد خوردن حق دیگران و تغذیه از مال حرام ستمکاری است و ستم ایجاد قساوت قلب می کند و دلی که سخت شده باشد نمی تواند با خدا رابطه برقرار کند^۲

۲-۲: آثار روانی

الف) تاثیر نماز در پیشگیری و درمان بیماری های روانی و روانی_تنی

نماز، نمازگزار را از اضطراب و دغدغه دورنگه میدارد و به او آرامش روح و روان می بخشد و بر اثر آرامش روانی اعصاب قلب و دیگر اندام های بدن نیز به راحت و آرام می رسند. نماز یاد خداست

^۱ راشدی، نماز شناسی ج ۲ صفحه ۲۷ و ۲۸

^۲ همان، ص ۳۳

۴. تاثیر نماز بر رشد باطنی اجتماع

بسیاری از عبادات و تکالیف دینی اثرات فردی و اجتماعی دارند و اساساً می‌توان گفت تمام عبادات در عین برخورداری از بعد فردی نهایتاً بعد اجتماعی را نیز تعقیب می‌کند هدف از انجام تکالیف دینی نهایتاً تزریق انسان‌های مهذب و وارسته به جامعه و سپس اصلاح اجتماعی به عنوان یک کل و مجموعه مورد نظر دین است در میان تمام عبادات نماز از برجستگی خاصی برخوردار است نماز عبادتی دوسویه است که در نگاه اول فردی بوده اما وقتی به نتایج آن نگریسته می‌شود بعد اجتماعی و سیاسی آن کاملاً هویدا می‌گردد نماز و اجرای آن به صورت جماعت فلسفه اجتماعی این عبادت را عملاً ثابت می‌کند کارکردهای اجتماعی نماز فراوان و فوق العاده است که اگر به دقت واریسی شوند در نهایت بعد اجتماعی و سیاسی آن به عنوان وسیله اصلاح اجتماعی محسوب می‌شود.^۱

امام صادق علیه السلام می‌فرماید همانا نماز جماعت و اجتماع برای مسلمان مقرر شد تا شناخته شود نمازگزار از بی نماز و کسی که نماز خویش را در اوقاتش بجا می‌آورد و نمازش را مراقبت می‌کند از کسی که نمازش را ضایع می‌گرداند و اگر چنین نبود کسی به صلاحیت طهارت و پاکی کسی شهادت نمی‌داد و به همین دلیل است که کسی نمازش را به جماعت نخواند در بین مامسلمانان بی نماز است زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود کسی که بدون عذر نمازش را با مسلمین در مسجد برگزار نمی‌کند بی نماز است یعنی آثار نماز براو مترتب نمی‌شود.^۲

در نماز جماعت افراد در یک صف قرار می‌گیرند و امتیازات موهوم صنفی، نژادی، زبانی، مالی و... کنار می‌رود و صفا و صمیمیت و دوستی در دلها زنده میشود و مومنان با دیدار یکدیگر در صف عبادت احساس دلگرمی و قدرت و امید می‌کنند روحیه فردگرایی انزوا و گوشه گیری از بین می‌رود و نوعی مبارزه با غرور و خودخواهی در بر دارد نماز جماعت وحدت در گفتار جهت

^۱ شمسی، «تاثیر نماز بر نظم و انضباط در قرآن و روایات»، ص ۷۵

^۲ حر عاملی وسائل الشیعه ج ۵ ص ۳۷۷

^۳ شمسی، «تاثیر نماز بر نظم و انضباط در قرآن و روایات»، ص ۸۴

هدف و امام را می‌آموزد و از آنجا که بایدپرهیزکار ترین اشخاص به امامت نماز بایستد نوعی آموزش و الهام دهنده علم و تقوا و عدالت است.^۱

نماز جماعت کینه ها کدورت ها و سوء ظن ها را از میان می برد و سطح دانش و عبودیت و حضور را در جامعه اهل نماز افزایش می دهد به خاطر این همه آثار است که به نماز جماعت آن همه توصیه شده است.^۲

ازدیگر آثار اجتماعی نماز میتوان به ۱ _ پایبندی به رعایت حقوق اجتماعی دیگران ۲ _ سلامت اقتصاد ۳ _ ریشه کن شدن فساد و رواج خیرات و پدید آمدن جامعه برتر ۴ _ پیدایش روح رحمت و رافت در اجتماع اشاره کرد.^۳

۴-۱: پایبندی به رعایت حقوق اجتماعی دیگران

در نماز باید لباس و مکان مباح باشد و غصبی نباشد. اگر در هنگام نماز طلبکاری به انسان مراجعه کند و طلب خود را بخواهد لازم است ابتدا طلب پرداخت شود و سپس به اقامه نماز بپردازیم و حتی اگر تاخیر در پرداخت برای طلبکار مشکل آفرین باشد میتوان نماز را شکست و بدهی خود را پرداخت نمود.^۴

۴-۲: سلامت اقتصاد

نقش نماز حقیقی در ایجاد ارتباط با خدا و رعایت انصاف و جستجو کردن از فضل خدا و کسب حلال و در نتیجه ایجاد یک نظام اقتصادی سالم بر کسی پنهان نیست جامعه ای که به معنای حقیقی نماز می خواند و نماز را توصیه می کند باید از عدالت اقتصادی برخوردار باشد پرداخت خمس و زکات و حقوق و محرومان رسیدگی به حال مستضعفان داشتن رحم و انصاف در روابط اقتصادی با دیگران پرهیز از کم فروشی و اجحاف به حقوق مردمان از ویژگیهای یک جامعه نماز خوان است بسیاری از مواقع مشکلات اقتصادی افراد و خانواده ها در نماز جماعت و

^۱ همان

^۲ قرائتی، پرتوی از اسرار نماز، ص ۲۱۶

^۳ راشدی، نماز شناسی، ج ۲، ص ۲۰۸

^۴ قرائتی، پیوندهای نماز، ص ۵۶

مشکلات اقتصادی اجتماعی در نماز جمعه مطرح و برای برطرف کردن آنها ارائه طریق و چاره سازی شده است.^۱

نماز جمعه و جماعت یکی از آثار اجتماعی نماز در زندگی انسان هاست که علاوه بر کسب معنویت و ثواب اخروی می تواند زمینه زدودن بخشی از مشکلات اجتماعی هم باشد.^۲

۴-۳: ریشه کن شدن فساد، رواج خیرات و پدید آمدن جامعه برتر

نماز و روزه نور است گرایش به گناه را از میان می بردمیل به نیکوکاری را زیاد میکند ضمایر نمازگزاران و روزه داران را روشن و محیط اجتماعی آنان را پر از خیرات می سازد ظلمت و سیاهی دل را می زداید و جامعه نورانی و مدینه فاضله ایجاد می کند.^۳

۴-۴: پیدایش روح رحمت و رافت در اجتماع

نماز سبب میشود که در روابط خود با دیگران اساس کار را بر رحمت قرار دهیم و خشم و غضب را برای موارد استثنایی بگذاریم این تعلیم اجتماعی را از نماز می گیریم که نسبت به همه انسان ها یعنی خواهران و برادران نوعی خود رحمت عام داشته و مهربوریم و نسبت به همه مسلمانان و برادران و خواهران ایمانی خود رحمت خاص نشان دهیم.^۴

مسلمانان در پایان نماز هدف خود را از نماز اعلام می دارند و می گویند ما صلح طلب هستیم نه جنگ طلب با همه بندگان خدا در حال و صلح و آشتی هستیم السلام علینا و علی عباد الله الصالحین یعنی ما با هیچ بنده ای از بندگان صالح خدا سر جنگ و ستیز نداریم و همه را دوست داریم بنابراین شارع مقدس اسلام برنامه های تربیتی اجتماعی خود را در پیکر نماز قرار داده و از طریق این برنامه شبانه روزی به اجرا در می آورد.^۵

نتیجه گیری

^۱ راشدی، نماز شناسی، ج ۲، ص ۲۱۶ و ۲۱۷

^۲ شمسی، تاثیر نماز بر نظم و انضباط در قرآن و روایات، ص ۱۰۵

^۳ راشدی، نماز شناسی، ج ۲، ص ۲۱۸

^۴ راشدی، نماز شناسی، ج ۲، ص ۲۱۸

^۵ همان، ص ۲۲۰

با مطالعه برخی از احادیث و سخنان گهربار معصومین علیهم السلام می توان به این نتیجه رسید که هر فرد می تواند با انجام فرامین الهی و دستورات دینی به خصوص خواندن نماز حقیقی که در راس فروع دین است و سفارش زیادی در تعالیم اسلامی به آن شده رشد باطنی یا همان معنویت را در خودش بالا برده و آن را به دیگران و اول از همه به خانواده و سپس به جامعه سرایت دهد و از این راه زمینه هدایت و سعادت مندی بسیاری از بندگان خدا را فراهم کند با انجام تکالیف دینی که به عهده هر فرد نهاده شده و رسیدن به رشد باطنی که یکی از مراحل رسیدن به کمال است می توان امید داشت به جامعه ای پاک و سالم که مطلوب همه انسانهاست دست یافت.

فهرست منابع

منابع فارسی

۱. خلیلی ، مصطفی ، نقش نماز در شخصیت جوانان، چاپ سوم، قم : انتشارات زائر آستانه مقدس قم، چاپ صدر، تابستان ۱۳۸۵ هـ ش
۲. راشدی حسن ، نماز شناسی ، جلد دوم ، چاپ سوم ، قم: چاپ و صحافی مهر قم ، ستاد اقامه نماز ، مهر ۱۳۸۰ هـ ش
۳. قرائتی، محسن ، پرتوی از اسرار نماز ، تهران : ستاد اقامه نماز ، چاپ بیست و یکم ، ۱۳۷۴ هـ ش
۴. _____ ، پیوندهای نماز، ناشر موسسه فرهنگی_انتشاراتی ستاد اقامه نماز، چاپ چهارم ، پاییز ۱۳۹۱ هـ ش
۵. محلاتی ، ذبیح الله ، ریاحین الشریعه ، تهران: دارالکتب الاسلامیه ، چاپ اول ، ۱۳۶۹ هـ ق

منابع عربی

۱. ابن ابی الحدید ، شرح نهج البلاغه ، بی جا، ناشر: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی (ره) ، بی تا
۲. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد ، غرر الحکم و درر الکلم، محقق / مصحح: رجائی، سید مهدی ، قم : دار الکتاب الإسلامی ، چاپ دوم ، ۱۴۱۰ هـ ق

۳. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الى تحصیل مسائل الشریعه، محقق و مصحح: ربانی شیرازی، عبدالرحیم، بیروت: دار احیا التراث العربی، بی تا
۴. قمی، عباس، منتخب مفاتیح الجنان، قم: انتشارات آیین دانش، چاپ هشتم، ۱۳۹۷ هـ ش
۵. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، بی جا، ناشر: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ هـ ق
۶. موسوی، أبو الحسن محمد الرضی بن الحسن ال [السید الرضی]، نهج البلاغه، محقق: صبحی الصالح، لبنان: دار الكتاب اللبنانی، بی تا
۷. نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، انتشارات هجرت، بی جا، بی تا
۸. نوری طبرسی (محدث نوری)، مستدرک الوسائل، ج ۱، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، بی تا

مقالات

۱. شمسی، سکینه، «تاثیر نماز بر نظم و انضباط در قرآن و روایات»، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم و علوم قرآن و حدیث، مؤسسه آموزش عالی باختر ایلام، اسفند ۱۳۹۶ هـ ش
۲. کوهگرد، فاطمه، «کارکرد های ارتباطی نماز»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قرآن و حدیث، شهریور ۱۳۹۶ هـ ش